

Özgün Makale (Nitel Araştırma)

Unique Article (Qualitative Research)

Geliş Tarihi – Submitted: 13.09.2023

Kabul Tarihi – Accepted: 28.12.2023

Atıf Bilgisi / Reference Information

Kırlıoğlu, M. & Keskin, E. B. (2023). Engelli üniversite öğrencisi olmak: Deneyimler ve yaşanan sorunlar. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 23 (2), 85-112.

Doi: <https://doi.org/10.54961/uobild.1359240>

ENGELLİ ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİSİ OLMAK: DENEYİMLER VE YAŞANILAN SORUNLAR

Mehmet KIRLIOĞLU ¹

Esmâ Betül KESKİN ²

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Konya’da bulunan üniversitelerde (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Karatay Üniversitesi ve Selçuk Üniversitesi) eğitimini sürdüren engelli üniversite öğrencilerinin üniversitedeki eğitim hayatına dair deneyimlerini ortaya koymaktır. Çalışma nitel bir araştırma desenine göre dizayn edilmiş olup, çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Çalışmaya Konya ili sınırları içerisinde bulunan Selçuk Üniversitesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi ve Karatay Üniversitesi’nde eğitimine devam eden 23 engelli öğrenci katılmıştır. Veriler yüz yüze görüşme yapmayı kabul eden katılımcılarla yüz yüze ortamlarda, yüz yüze görüşme yapmayı kabul etmeyen katılımcılarla dijital ortamlar üzerinden görüşmeler yapılarak elde edilmiştir. Verilerin analiz edilmesinin ardından ulaşılan bulgular doğrultusunda

¹ Doç. Dr. Karabük Üniversitesi, İİBF, Sosyal Hizmet Bölümü, kirlioglumehmet@gmail.com, Orcid ID: 0000-0003-0130-0841

² Sosyal Çalışmacı, esmabetulkeskin90@gmail.com, Orcid ID: 0009-0006-5470-7871

engelli üniversite öğrencilerinin eğitim, öğretim elemanları, sosyal ilişkiler, fiziki yapı, ulaşım ve çevre/toplum gibi alanlarda sorun yaşadıkları saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Üniversite, Eğitim Hakkı, Fenomenolojik Yaklaşım.

BEING A DISABLED UNIVERSITY STUDENT: EXPERIENCES AND PROBLEMS

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal the experiences of disabled university students who continue their education at universities in Konya (Necmettin Erbakan University, Karatay University and Selçuk University) about their educational life at university. The study was designed according to a qualitative research design and semi-structured interview technique was used in the study. Twenty-three disabled students studying at Selçuk University, Necmettin Erbakan University and Karatay University in Konya province participated in the study. The data were obtained by conducting face-to-face interviews with the participants who agreed to conduct face-to-face interviews in face-to-face environments and through digital environments with the participants who did not agree to conduct face-to-face interviews. After analyzing the data, it was determined that disabled university students have problems in areas such as education, instructors, social relations, physical structure, transportation and environment/society.

Key Words: Disability, University, Right to Education, Phenomenological Approach.

GİRİŞ

Toplumda bulunan bütün bireyler arasında fiziksel, zihinsel ve ruhsal olarak farklılıklar bulunmaktadır. Bulunan bu farklılıklar gelişim boyutlarını olumlu ya da olumsuz yönden etkilediği gibi bireyin, toplumun kendisinden beklediği sorumlulukları da yerine getirme noktasında zorlanmasına hatta yerine getirememesine neden olabilmektedir (Esentürk ve İlhan, 2014). Engelli bireyin engelden nasıl etkilendiği ve toplumun engelliliğe gösterdiği tepkiler, engellilik durumunu belirler. Çünkü engelliliğin derecesini sadece gözle görülür hasarlar (fiziksel engellilik) belirlemez, aynı zamanda toplumda engelliğin ne derecede kabul görüldüğü de engelliliğin derecesini belirleyen faktörlerdendir (Bundesarbeitsgemeinschaft für Rehabilitation, 1994). Engelli bireyler, engellerinden

dolayı topluma ve hayata her alanda katılmakta zorlanan grupların başında gelir. Engelli bireyler çeşitli sebeplerden dolayı topluma ve hayata karışmamakta, toplumdan dışlanmakta ve soyutlanabilmektedirler (Çay ve Sevinç, 2017; Kalaycı-Kırlioğlu ve Kırlioğlu, 2021).

Toplumun her kesiminde yaşamını idame ettiren her bireyin insan onuruna yaraşan bir yaşam sürdürebilmesi için asgari düzeyde eğitim ve öğretim hakkına sahip olması gereklidir. Sosyal devletin en temel gereksinimlerinden biri de eğitim hakkının temel haklardan biri olmasını mümkün kılmak ve bütün bireylerin eşit seviyede eğitim ve öğretim görmesini sağlamaktır (Şişman, 2014). Engelli bireylerin mevcut engellerinden dolayı yaşadığı sorunların asgari düzeye indirilmesi ve topluma kazandırılması için rehabilitasyonun yanında engelli bireylerin de diğer bireyler gibi eğitim öğretim içerisinde yer alarak yeteneklerini geliştirilmesi ve bilgi düzeyinin artırılması gereklidir. Bu husus sağlıklı bir toplumun oluşması için gerekli unsurlardan biridir (Çay ve Sevinç, 2017). Ülkemizde de mevcut engelli bireylerin eğitim-öğretim sistemi içerisinde yer aldığı ve çeşitli düzenlemeler ile yeteneklerinin geliştirilmesine katkı sağlanmaya çalışıldığı ancak bu süreçte engelli bireylerin çeşitli sorunlarla karşı karşıya kaldıkları görülebilmektedir. Öğrencilerin herhangi bir problemle karşılaştıklarında sorunu çözmek için gerekli uzmandan destek isteme oranının düşük olduğu ifade edilmektedir (Atak ve Kacur, 2011). Engelsiz Üniversite Komisyonu toplantıları sonucunda ulaşılan verilere göre; üniversiteler içerisinde yer alan engelli bireylerin karşılaştıkları sorunlar psikolojik, fiziksel ve sosyal boyutlarla değerlendirilmekle beraber üniversitelerin amaç ve işlevleriyle de ilişkili sorunların olduğu görülmektedir (Çay ve Sevinç, 2017).

Görme engeli olan üniversite öğrencilerinin Braille alfabesine göre hazırlanmış ders materyallerine maddi yetersizliklerinden dolayı kendi imkânlarıyla ulaşmakta zorlandıkları, yine maddi yetersizlikten dolayı kendilerinin de Braille ile yazılmış dokümanları oluşturamadıkları belirtilmektedir (Sarı, 2005). Bu sorunlar öğrencileri psikolojik ve sosyal açıdan olumsuz etkileyebilirken aynı zamanda akademik başarılarında da düşüşün yaşanmasına sebebiyet verebilmektedir (Şahin ve Şahin Fırat, 2009). Engelli öğrencilerin dersi anlayabilmesi için daha çok çaba sarf etmesi gerekmektedir. Görme engelli öğrencilerin dersi dinleyerek öğrenmesi gerekli olduğundan ders esnasında ses kaydı alınabilmesine izin verilmemesi de sorunlar arasında yer almaktadır (Burcu, 2002; Eski ve Kazancı-Gül, 2021). Üniversitelerin kütüphanelerinde engelli bireylerin ihtiyaçlarını karşılayacak araç-gereç bulunmaması,

görme engelliler için yeterli donanımın olmaması ve engelli öğrencilere yardımcı olması amacıyla görevlilerin bulundurulmaması eksikliklerdendir (Aydın, 2012; Burcu, 2002). Özellikle görme engelli öğrenciler okul içindeki derslikleri, akademisyenlerin odaları vb. yerleri bulmakta zorlanmaktadırlar. Engelli öğrencilere karşı anlayışsızlık, gerekli materyal bulundurmama, öğrencilerin danışmanlık hizmetinden yararlanamaması, akademisyenler tarafından psikolojik baskıya maruz bırakılma gibi sorunlar yer almaktadır (Şahin ve Şahin Fırat, 2009).

Engelli üniversite öğrencileri, özellikle okul içerisinde fiziki yapıdan dolayı yaşadıkları sorunların bir an önce çözüme kavuşturulması gereken sorunların başında geldiğini ifade etmektedirler (Piştav-Akmeşe, 2018). Öğrenci yurtlarında kalan görme engelli öğrenciler ise yurdun mimari yapısından dolayı çok fazla sorun yaşadıklarını ifade etmişlerdir (Sarı, 2005). Öğrenci işlerinin bulunduğu alanın yeterli büyüklüğe sahip olmaması, çok sıra olması, işlemlerin uzaması, engelliler için görevlendirilmiş personelin eksikliği ve panolara asılan duyuruların çok küçük olması sorun oluşturabilmektedir (Burcu, 2002). Yollardaki şekilsiz kaldırımlar, engele uymayan rampalar, üzeri kapatılmamış kuyular engellilerin yaralanmalarına hatta ölmelerine sebep olabilmektedir. Aynı zamanda kaldırımlarda bulunan elektrik, aydınlatma direkleri, ağaç, esnaf tezgâhları ve yaya kaldırımına park edilmiş araçlar da aynı sorunu teşkil etmektedir (Arslan vd., 2014). Bununla birlikte tramvay ve otobüslerde bulunan eksiklikler ve yaşanan durumlardan dolayı bireylerin üniversite alanına ulaşmakta da sorun yaşadıkları bilinmektedir. Şehirlerarası otobüslerin engellilerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekilde tasarlanmadığı için uzak mesafe yolculuklarda da problem yaşadıkları belirtilmektedir (Çay ve Sevinç, 2017).

Engelli öğrencilerin üniversite yaşamını etkileyen sorunlardan bir diğeri de toplumsal etkileşimin zayıf olmasıdır (Çorlu ve Gülerce, 2021). Bu yüzden engelli bireylerin arkadaş çevreleri genellikle engelli bireylerden oluşmakta ve geniş arkadaş çevreleri bulunmamaktadır (Burcu, 2002). Engelli öğrenciler genelde okulda vakit geçirdikleri arkadaşlarıyla okul dışında da samimimi ilişkiler geliştirmeyi hedeflemektedir (Piştav Akmeşe, 2018).

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, engelli üniversite öğrencilerinin deneyimlerinin keşfedilmesidir. Araştırmada derinlemesine görüşmeler yoluyla katılımcıların üniversite yaşamlarına dair bilgi, görgü, deneyim, temel algı ve yaklaşımlarına başvurulmuştur. Bu genel amaç doğrultusunda oluşturulan alt amaçlar şu şekildedir:

- Engelli üniversite öğrencilerinin eğitim-öğretimine devam etmesi ile ilgili deneyimleri nasıldır?
- Engelli üniversite öğrencilerinin üniversite eğitim hayatındaki sosyal ilişkileri nasıl şekillenmektedir?
- Engelli üniversite öğrencileri fiziki yapı ile ilgili deneyimlerini nasıl aktarmaktadır?
- Engelli üniversitesi öğrencileri toplumun bakış açısını nasıl değerlendirmektedir?

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Çalışma nitel araştırma desenine göre yürütülmüştür. Nitel araştırma algıların gözlem, görüşme ve analiz yoluyla gerçekçi bir şekilde ortaya konmasına yönelik bir araştırma sürecidir (Zehir-Topkaya, 2006). Çalışmada nitel araştırma deseninin seçilmesinin sebebi engelli öğrencilerin üniversitede yaşadığı sorunları ne ve nasıl sorularıyla incelerken, gerçekçi bakış açısıyla ele almasıdır. Bu çalışma üniversitede engelli öğrenci olma deneyimine odaklandığından fenomenolojik yaklaşım ile yürütülmüştür. Fenomenolojik çalışma deseninde ise yapılan görüşmeyle araştırmanın odak noktası olan konuda kişilerin bunu nasıl algılayıp yansıttığı üzerine durulmaktadır. (Erciyes ve İpek, 2021).

Katılımcılar

Araştırma Konya ilindeki üniversitelerde gerçekleştirilmiştir. Konya ilinde yer alan Selçuk Üniversitesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi ve Karatay Üniversitesi'nde öğrenimine devam eden engelli öğrencilerden çalışmaya katılmayı kabul eden 23 öğrenci ile çalışma tamamlanmıştır. Engelli öğrencilere kartopu örneklem yöntemi ile

ulaşmıştır. Kartopu örneklem yöntemi çerçevesinde üniversitede eğitimine devam etmekte olan engelli bir öğrenciye ulaşılarak süreç başlatılmıştır. Ulaşılan engelli öğrenciden başka bir engelli öğrenciye nasıl ulaşılabileceği ile ilgili yardım talep edilmiştir. Görüşme gerçekleştirilen her engelli öğrenciden benzer şey talep edilerek katılımcıların kartopu gibi büyümesi sağlanmıştır. Verilerin doygunluğa ulaştığı tespit edildiğinde görüşmeler sonlandırılmıştır.

Veri Oluşturma Süreci

Veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile araştırmacı, sormayı düşündüğü soruları görüşme formuna aktarmasına rağmen görüşmenin ilerleyişine göre kişiden cevabı ayrıntılandırmasını isteyebilir veya soracağı soruların cevabını başka soruların içinde cevaplamış ise tekrar sormayabilir. Bu yönüyle araştırmacıya çalışma esnasında kolaylık ve esneklik sağlayan (Türnüklü, 2000) yarı yapılandırılmış çalışma tekniği tercih edilmiştir.

Görüşme formunda yer alan soruların oluşturulması sürecinde literatürdeki çeşitli kaynaklardan faydalanılmıştır (Arslan vd, 2014; Alaei vd., 2015; Bahadır vd., 2016; Başer vd., 2017; Burcu, 2002; Çay ve Sevinç, 2017; Enginöz, 2015; Mengi, 2019; Zechella ve Raval, 2016). Oluşturulan 12 soruluk form engellilik alanında çalışmakta olan üç akademisyenin görüşüne sunulmuş, akademisyenlerin önerileri dikkate alınarak düzenlenen form aracılığıyla iki engelli üniversite öğrencisi ile pilot görüşme yapılmıştır. Engelli üniversite öğrencilerin önerileri ile form nihai halini almıştır.

Veri toplama aşamasında yapılan görüşmeler 2022 Nisan-2022 Haziran ayları arasında katılımcıların müsait olma durumları göz önüne alınarak belirlenen gün ve saatte ortalama 35-40 dakikalık süre içerisinde gerçekleştirilmiştir ve gerçekleştirilen görüşmeler toplamda 1100 dakika sürmüştür. Katılımcıların özel durumundan dolayı kimi katılımcılar ile görüşmeler daha kısa sürmüştür. Görüşmeler derinleştirilmeye çalışılsa da katılımcıların bazı sorulara kısa cevaplar verdiği gözlenmiştir. Katılımcılara iletilen sorular yarı yapılandırılmış görüşme formu kapsamında iletilmiş olup katılımcılardan alınan cevapların sorulacak diğer sorunun içeriğini de barındırması halinde o sorular katılımcıya tekrar iletilmemiştir. Görüşmeler katılımcılar ile yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Yüz yüze görüşme gerçekleştirilmeyi kabul etmeyen üç katılımcıya dijital araçlarla görüşme olanağı sunulmuştur. Katılımcılardan ses kaydı için sözlü

onam alınmıştır. Ses kaydı alınarak görüşmeler başlatılmış, görüşmeler sonrasında kayıtlar yazıya geçirilmiştir. Deşifre işleminin ardından toplamda 114 sayfalık metin ortaya çıkmıştır.

Verilerin Analizi

Onam doğrultusunda alınan ses kayıtları deşifre işleminin ardından araştırmayı yapan kişilerce ayrı ayrı okunmuştur. Her bir araştırmacı araştırmada elde edilen verilerin oluşturulan kodlar aracılığıyla kategorize ederek çeşitli temalara ulaşmıştır. Temaların, katılımcılar tarafından konuşulan açık anlamlar ve kelimeler aracılığı ile belirlenmesine dikkat edilmiştir (Zechella ve Raval, 2016). Her bir araştırmacı tarafından ulaşılan temalar Selçuk Üniversitesi Engeli Öğrenci Birimi'nde birim koordinatörü, sosyal hizmet uzmanı ve memur olarak görev yapan üç farklı kişi ile paylaşılmıştır. Böylece meslektaş denetimi ve dış denetim gibi denetim mekanizmaları güvenilirlik için kullanılmıştır. Buradaki temel amaç katılımcıların deneyimlerini etiketleyen verilerin uyumunu onaylamaktır (Alaee vd., 2015). Engelli üniversite öğrencileri ile yapılan görüşmeler sonucunda kişilerin ve yanıtlarının gizliliğini koruyabilmek (Çüm ve Köroğlu, 2021) adına görüşmede yer alan katılımcılara; K1-K23 şeklinde kodlar verilmiştir. Bu araştırma sonucunda ortaya çıkan veriler betimsel analiz yöntemiyle incelenmiştir. Betimsel analiz, görüşme esnasında sorulan soruların ortaya çıkan temalara uygun ve dikkate alınarak sunulmasına (Karasar, 2005) ve bunun yanında belirlenen temaların özetlenmesiyle birlikte, kişi görüşlerinin daha etkin bir biçimde yansıtılmasına imkân sağlamaktadır (Zehir Topkaya, 2006).

Yapılan analizler sonucunda elde edilen temalar şu şekilde oluşturulmuştur: (1) Eğitim, (2) Öğretim Elemanları, (3) Sosyal İlişkiler, (4) Fiziki Yapı (5) Ulaşım ve (6) Çevre/Toplum.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Görüşmeler Selçuk Üniversitesi'nden 12 engelli öğrenci, Necmettin Erbakan Üniversitesi'nden 7 engelli öğrenci, Karatay Üniversitesi'nden 4 engelli öğrenci olmak üzere toplam 23 engelli öğrenci ile gerçekleştirilmiştir.

Çizelge 1. Katılımcılara ilişkin bilgiler

KATILIMCI	ÜNİVERSİTE	ENGEL TÜRÜ	CİNSİYET
K 1	Necmettin Erbakan Üniversitesi	Ortopedik Engelli	Erkek
K 2	Selçuk Üniversitesi	Görme Engelli	Kadın
K 3	Selçuk Üniversitesi	Ortopedik Engelli	Erkek
K 4	Selçuk Üniversitesi	İç Hastalık	Erkek
K 5	Selçuk Üniversitesi	Görme Engelli	Erkek
K 6	Selçuk Üniversitesi	Görme Engelli	Kadın
K 7	Selçuk Üniversitesi	Ortopedik Engelli	Erkek
K 8	Selçuk Üniversitesi	Görme Engelli	Kadın
K 9	Selçuk Üniversitesi	Görme Engelli	Kadın
K 10	Selçuk Üniversitesi	Görme Engelli	Kadın
K 11	Selçuk Üniversitesi	Ortopedik Engelli	Erkek
K 12	Necmettin Erbakan Üniversitesi	Görme Engelli	Erkek
K 13	Selçuk Üniversitesi	Ortopedik Engelli	Kadın
K 14	Selçuk Üniversitesi	Görme Engelli	Kadın
K 15	Karatay Üniversitesi	Görme Engelli	
K 16	Necmettin Erbakan Üniversitesi	Görme Engelli	Erkek
K 17	Necmettin Erbakan Üniversitesi	Görme Engelli	Erkek
K 18	Necmettin Erbakan Üniversitesi	Ortopedik Engelli	Erkek
K 19	Necmettin Erbakan Üniversitesi	Zihinsel Engelli	Erkek
K 20	Necmettin Erbakan Üniversitesi	Görme Engelli	Erkek
K 21	Necmettin Erbakan Üniversitesi	Görme Engelli	Erkek
K 22	Karatay Üniversitesi	Ortopedik Engelli	Kadın
K 23	Karatay Üniversitesi	Ortopedik Engelli	Kadın

Eğitim, öğretim elemanları, sosyal ilişkiler, fiziki yapı, ulaşım ve çevre/toplum temaları aşağıda yer almaktadır.

Eğitim

Katılımcılar eğitim teması altında çeşitli engellerden bahsetmektedirler. Bunlar arasında ders materyaline erişim, sınav kağıdının engelli öğrenciye özel olarak tasarlanmasının unutulması, sınav kağıdının büyük punto ile gelmemesi, çevrimiçi sisteme erişim ve görsel derslerdeki materyallerle ilgili eksiklikler yer almaktadır. Özellikle ders materyaline erişim konusu sıklıkla gündeme gelmektedir. Erişim ile ilgili temel husus erişebilmek değil erişilse bile erişimin zamanının önemi vurgulanmaktadır:

K8: “Kaynak sorunu yaşıyorum. Örnek veriyorum, dersime giren hocalar notları vermesi gerekirken vermiyorlar. Sınavlara çok yakın veriyorlar. Bizim içinde dezavantaj oluyor. Çünkü diğerleriyle aynı olmuyoruz, onlar çünkü çok önceden başlamış sınavlara çalışmaya ben, son bir hafta iki hafta kala çalışıyorum. Bu olmuyor.”

Bulgular engelli üniversite öğrencilerinin ihtiyaç duydukları ders materyaline erişme konusunda çeşitli güçlükler yaşadığını göstermektedir. Üniversite, kategorik olarak ortaöğretimde yer alan okulların üstünde yer almasına rağmen ortaöğretimdeki kaynak ve fırsatların üniversitede olmaması engelli üniversite öğrencilerini şaşırtmaktadır. K16, ders materyaline erişme güçlüğü dolayısıyla öğrenim gördüğü bölümü değiştirdiğini ifade etmiştir:

K16: “Üniversiteyi kazandıktan sonraki süreçte birçok olumsuzluk yaşadım. Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi’ni kazandım. İlahiyat okumak istiyordum. Ama öğretim üyelerinden gerek sesli gerek kabartma ve Word formatında kaynak desteği göremediğimden bu bölüme devam edemedim. PDR’ye yatay geçiş yaptım... Üniversite yaşamım süresince kaynak sıkıntısıyla karşılaşıyorum. İlkokul, ortaokul ve liseden beri kabartma olarak aldığım kitaplar artık verilmiyor. Birçok hocadan Word formatında kaynak desteği de alamıyorum. Bu da arkadaşlara bağımlı kalarak ders çalışmama neden oluyor. Üniversiteye gelmeden önce kitaplarımın lisede olduğu gibi kabartma verileceğini ve lisede olduğu gibi hocalarımla rahat ilişki kurabileceğimi düşünüyordum”

COVID-19 pandemisi ile birlikte çevrimiçi platformların yaygınlaşması, bu platformlar üzerinden geneli düşünerek eğitim-öğretimin sürdürülmesi engelli üniversite öğrencilerinin yüz yüze eğitimde sahip oldukları bazı olanaklardan yararlanamamalarına neden olmuştur. Tüm öğrencileri etkileyen yeni bir sistemde engelli üniversite öğrencilerinin engellilik ve öğrenci kesişimselliğinden dolayı daha fazla etkilendiği söylenebilir.

K10: “Uzaktan eğitim sisteminde her engelli sorun yaşadı. Özellikle görme engelli ve işitme engelli öğrenciler büyük sorunlar yaşadık. Bir kere uzaktan eğitim sistemi tam kurulmadı, kurulsa bile videolara biz erişemedik. Mesela bizim bilgisayarda ekran okuyucularımız var ve her şeyi okuyabiliyorlar ama burada farklı bir yapmışlar ki ben o bilgisayarla erişemiyordum ona. Ya oraya bir link atmış, buraya bir link atmış. Hani çok karmaşık düzenlemiş. Bir engelli onu rahat yapamadı. Hadi görme engelli bir şekilde yaptı ama işitme engelli öğrenci ne yaptı? Hocalar ekran başında konuştu. Slaytta yoksa artık yanıyor yani. İşitme engellilere özel bir not sistemi getirmediler. Onun dışında normalde her görme engelliye sınav esnasında aslında okuyucu birini yanına verirler. Bu yüksek lisans, doktora yapanlardan olur genellikle. Okurlar onlar normal dönemde. Ama uzaktan eğitim döneminde okuyan yoktu. Bana evden birinin okuması lazımdı. Ben yalnız yaşıyor da olabilirdim. Ki öyle durumlar da oldu. Yani benim yalnız kaldığım sınav döneminde oldu. Ben bu noktada ne yapacağım? Bana yine aynı okuyucuların tahsis edilmesini istedim ve

başta bir karşılık bulmadı. Bana hakkımı arayınca tabii bunun yapıldı. Uzaktan bağlanarak bana okuyucular tahsis edildi. Ek süre de verildi ve ben bu imkana kavuştum.”

Engelli öğrencilerin uygulamalı eğitim veren bölümlerde uygulamalı derslerin engelli öğrencilerin ihtiyaçlarını gözeten bir planlamaya sahip olmaması bir sorun alanı olarak ortaya koyulmaktadır. Görme kaybı yaşayan engelli üniversite öğrencisinin sınav kağıdının nasıl büyük puntolu karakterlerden oluşması gerektiği belirtiliyorsa uygulamalı derslerin de bu minvalde değerlendirilmesi gerektiği görüşü hakimdir:

K11: “Uygulamalı derslerde her zaman dediğim gibi bir sıkıntı var. Şu an Türkiye’de bunu da aşmak üzereyiz ama tabii ki yine süreç alıyor. Onu da şu şekilde; BESYO’lara yeni bir bölüm açılarak, engellilerde beden eğitimi ve spor bölümü açılarak çözülmek isteniliyor. Tamamen hani bütün branşların engelli branşlarına alınarak nasıl yapıldı, nasıl yapılacağı gibi çözülüyor. Şu an bizim üniversitemizde böyle bir bölüm yok ama umarım ileride olur”

Öğretim Elemanları

Öğretim elemanlarının engellilik olgusuna ve engelli öğrenciye bakış açısı engelli üniversite öğrencisinin eğitim-öğretim yaşantısını doğrudan şekillendirebilmektedir. Öğretim elemanının öğrencinin eğitim yaşantısındaki kilit rolü düşünüldüğünde engelli üniversite öğrencisini güçlendirebileceği gibi güçsüzleştirile de bilir. Öğretim elemanlarının kolaylaştırıcı özellikleri engelli üniversite öğrencilerinin eğitim hayatını doğrudan etkileyebilmektedir:

K1: “Hocalarımız bize her konuda yardımcı oluyor tüm arkadaşlarımız olduğu gibi. Öncelikle bize başlama aşamasında işte önce biz sizin öğretmeniniz sonra abiniz ablanız birer arkadaşınız normal ders zamanı dışında hocanız diyorlar. Başınız sıkıştığı zaman gelip bizimle halledin, sakın başka insanlarla irtibata geçmeyin ister istemez farklı şehirlerden geldiniz farklı insanlar olacak tabii ki en azından bizimle iletişime geçtiğinizde biz sizi iyi yönlendirelim. Bizim de hatalarımız olabilir ama biz bu şehirlerde gördüğümüz yaşadığımız için biz daha deneyimliyiz biz size her konuda yardımcı oluruz diyorlardı. Ders ulaşım her türlü şey de yardımcı oluyorlar.”

K17: “Hepsi yardımcı oluyordu. Sınavdan önce sınav kağıdımın kaç punto olması gerektiğini sordular. On altı punto istemiştim. Görmeyi engelleyecek ödevlerin olmamasını istemiştim, o konuda da yardımcı oldular.”

K23: “Hepsi anlayışlı gerçekten, ben aynı zamanda tedavi oluyorum. Yurt dışından bir ilacımız geliyor. Sağlık Bakanlığı kapsamında o yüzden dönem dönem bu ilacı aldığım da hani hastaneye yatış süreçlerim olabiliyor. Dinlenme süreçlerim olabiliyor ve devamlılık konusunda da hani bazı problemler oluyor. Fakat hani onlar bu konuda anlayışlı olabiliyorlar. Tolere edebiliyorlar”

Öğretim elemanlarının engelli öğrencilerin özel durumları ve ihtiyaçlarına karşı yeterince duyarlı olmadığına ilişkin katılımcı ifadeleri bu anlamda yaşadıkları bazı olumsuz deneyimlerin üniversite yaşamlarını güçleştirdiğine işaret etmektedir.

K10: “Başta rezalet bir ilişkim vardı. Dediğim gibi konuşuyordum mesela. Hocam bana PDF kitap lazım. İlk talebim bu oluyordu. Bizim derslerimiz hep sözel olduğu için şekil içerikli bir şeyimiz yok. Bu konuda bir talebim yoktu zaten ders anlatımında sıkıntımız yoktu ama bana PDF lazım ya da işte ders notları lazım. Bana kaynak lazım. Siz ne verebilirsiniz? Biz yardımcı olmak istiyoruz diyorlardı ama pek öteye gidemiyorlardı”.

K14: “Bazı hocalar görme engelli olduğumuzu anlamıyor. Söylenemezsek çözemiyorlar. Sayısala benzer derslerimiz oluyor. Grafik üzerinden anlatıyor sürekli ve grafiği görmediğimiz için anlayamıyoruz.”

K14: “Hocalarımız sınavlarımız için öğrenci işlerine dilekçe yazmamızı istemişti. Yazdığımız halde bir hocamız, “bana gelip söyleyecektiniz” demişti. Biz de dilekçemizi verdiğimizizi söyledik. Ve o gün bize “alın gördüğünüz kadar yazın” dedi”

K20: “Sadece bizim üniversitede mi bu durum bilmiyorum ama çok rahatlar yani. Bir dersi istediği gibi uzatabilir. Erken başlatabilir, geç çıkarabilir. Sınıfta birisini azarlayabilir.”

Sosyal İlişkiler

Engelli üniversite öğrencilerinin sosyal ilişkileri kurduğu arkadaşlıklarla ve katıldığı etkinliklerle zenginleşebildiği söylenebilir. Ek olarak üniversitenin bireylerin sosyal ilişkileri ile var olan mekanlar olduğu ifade edilebilir. Ancak engelli üniversite öğrencileri arkadaşlık ilişkisini ileri bir noktaya taşımakta sorun yaşayabilmektedirler:

K2: “Okulda çok arkadaşım yok. Sadece not alıp verdiğim bir iki arkadaş dışında başka arkadaşım yok. Okul dışında ev arkadaşlarım var onlarda farklı bölümlerdeler, onlarla geziyorum onlarla vakit geçiriyorum.”

Arkadaşlık ilişkisini ileriye taşımanın yollarından biri de engelli üniversite öğrencisinin kendi gibi engelli bir başka öğrenci ile kurduğu ilişkidir:

K14: “İlk haftalar arkadaşlarım ve tanıdıklarım yok diye içime kapanıktım. Sonra yurdumda Ecem diye bir kızla tanıştım. O da görme engelli. İkimizde birbirimizin halinden anladığımız için artık bir şeyleri sürekli birlikte yapar olduk. Birbirimize destek olduk. Birbirimizin sorunları olduğu zaman yardımcı oluyoruz. Böylece uyum sağlamış oldum.”

Üniversitenin önemli bir sosyal ilişki mekânı olması nedeniyle bu mekanda kurulan ilişkilerin engelli üniversite öğrencilerinin hayatında önemli bir yer kaplayabilmektedir:

K23: “Üniversitede ilk defa okul arkadaşlarım oldu benim. Onlarla farklı şeyler deneyimleme fırsatı buldum. Okuldaki konsere gittim ki bu benim ilk konserimdi. Çok heyecanlandım. Çok mutlu oldum. Yani daha önce hiç tecrübe etmediğim şeyleri okul sayesinde, üniversite sayesinde tecrübe edebildim. Bizim okula sobalar kuruluyor. Festival dönemlerinde. Sobanın etrafında vakit geçirmek çok farklı bir duygu. Yani beni ben yapan bir parça gerçekten arkadaşlık ilişkilerimde, hepsi böyle benim için çok özel, özellikle sınıf arkadaşlarım. Ben onlara da diyorum sanki böyle biri eksik olsa böyle hatıralarım, bütün olmayacakmış gibi. Hepsi her konuda bana yardımcı oldu. Yani yeri geldi ders anlattılar yeri geldi işte. Giriş çıkışlarımda yardımcı oldular.”

Engelli üniversite öğrencilerinin arkadaşlık ilişkileri güçlendikçe kendilerini daha güvende hissedebilmektedirler. Empati ile yaklaşan bir arkadaş grubunun engelli üniversite öğrencisi üzerindeki olumlu etkisi yadsınamaz:

K15: “Yemekhanede ise arkadaşlarım, dur şimdi üstüne dökersen diyerek yemeğimi getiriyorlar. Mesela merdivenden ineceğizdir, arkadaşlarım, dur önce biz inelim sonra sen in, gibi korumacı yaklaşabiliyorlar. Bazıları %10'un ne kadar olduğunu bilmiyorlar. Mesela bir arkadaşım şöyle bir şey yapmıştı; bir eliyle bir gözünü kapatıp bir gözünü kıstı. Kendini benim yerime koymaya çalışması çok hoşuma gitmişti.”

K15: “Engelli olduğum için biraz çekiniyorlar diye düşünüyorum; acaba idare edebilir miyiz, başına bir şey gelirse ne olur, diye. Bir de onlar her şeyi daha hızlı yapıyorlar fakat ben onlar gibi olamıyorum. Bir şey isteyeceğimde kendimi kötü hissettiğim oluyor. Onlarda bunu anlayıp bana kızıyorlar, böyle düşünmemem gerektiğini söylüyorlar.”

K23: “Kendi arkadaş çevrem hiçbir zaman bana farklı biriymiş gibi yaklaşmadı ki zaten doğru olan da böyle. Herkesin farklı şekillerde kusurları olabilir. Ben de bu rahatsızlığı onlardan biriymiş gibi görüyorum.”

Sosyal ilişkiler, etkinlikler ile filizlenip kök salabilmektedir. Etkinliklere katılım arkadaşlık ilişkilerini güçlendirdiği gibi bir sonraki etkinliğin planlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bir etkinliğe katılımı sorun yaşanan engelli üniversite öğrencisi diğer etkinliğe katılımı gönülsüz olabilmektedir:

K23: “Konserler içinse önde bulunmak daha kolay olabilir çünkü görmekte güçlük çekebiliyoruz bazen tekerlekli sandalyede. Genel konser ortamını bildiğim için konserlere gitmeyi çok tercih etmiyorum.”

Etkinliklerin planlamasında engelli üniversite öğrencilerinin düşünülmediği ifade edilmektedir. Özellikle fiziki mekanların içeriği engelli üniversite öğrencilerinin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak bir görüntü çizmektedir:

K9: “Sosyal aktivitelerde örneğin festival vardı geçen haftalarda. İnsanların boyu çok uzun bir de görme yetim zaten kötü bir durumda. Öyle olunca konser, tiyatro gibi şeylerde sıkıntı yaşıyorum. Veya işte Sultan Alparslan Kültür Merkezi'nde

konferanslar oluyor, seminerler oluyor. Bunlarda projeksiyon sınıflarda olduğu gibi değil daha büyük olması gerekiyor bence o yansıtma işleminin. Çünkü geniş alanlar salonlar. En en azından görme durumu kötü olanlar için hani tabii bu çok spesifik bir eylem gerektiriyor ama önlerde 5-6 tane koltuk olur, ayrılabilir. Çünkü bazen çok dolu oluyor. Ya çok erken gitmen gerekiyor, yerini tutman gerekiyo.”

K11: “Bir salon içerisinde ise bu sosyal aktivite; sinema, tiyatro gibi. Eğer rampa konusunda bir sıkıntı varsa yani fiziksel olarak erişimde bir sıkıntı yaşıyabiliyoruz. Bunun girişi, çıkışında. Şu an aşağı yukarı neredeyse öyle salonlar illaki var.”

“Ak Konak³’ta asla erişilebilirlik yok. Bizim film festivallerimiz var. Film festivallerimizde görevli kişilere bu konakta yemek veriliyor, yemek fişleri veriliyor sponsorumuz tarafından. Ben bu 3 sene içerisinde görev aldım ama bir türlü oraya yemeğe gidemedim. Çünkü orası merdivenli.”

Fiziki mekanların içeriğine ek olarak okul dışı bir mekân tercih edilirken genele göre hareket edildiği, engelli üniversite öğrencilerinin düşünülmediği, öğrencilerin belirtilen mekâna hangi şartlarda gelebileceği hiç akla getirilmediği ifade edilmektedir:

K21: “Kelebekler Parkı’na gittik okul olarak pardon. Yani ulaşımdan sadece herkes kendi gelmesi gerekiyordu. Yani Kelebekler Parkı’nda bir yeri bulmak gerçekten ölüm diyebilirim. Yani tanıdık birini buldum giden, otobüsten sonra indim. Orada tanıdık birine rastladık. O şekilde gidebildim. Yani tanıdık birine rastlamamış olsam orada dolanıp duracaktım büyük ihtimalle”

Fiziki Yapı

Engelli üniversite öğrencisinin üniversiteyi kazandıktan sonraki en önemli sınavlarından biri eğitim-öğretime devam edeceği mekâna ulaşmaya çalışmasıdır. Özellikle yapılması en kolay hususlardan biri olan sarı (K15: “İlk başta çok büyük sıkıntı çekmiştim. Tüm üniversiteyi baştan sona yürüyorum. Bu arada engelliler için yerdeki sarı şeritlerin başlı başına engel olduğunu düşünüyorum. Bazen tam oturtulmamış olabiliyor ve ayağımız takılıyor”) ve siyah (K14: “Fakültemizde merdivenlerin uç kısımlarında siyah çizgiler yok ve betonla aynı renk oluyor. Güneş vurduğu zaman onları göremiyorum. Merdivenlerden inip çıkarken zorluk çekiyorum”) çizgilerin tamamlanmamış olması engelli üniversite öğrencilerinin kampüsteki ulaşımını sekteye uğratmaktadır.

Engelli üniversite öğrencilerinin kaldıkları yer ile kampüs arasındaki yol (K7: “biraz yokuşlu. Okuldan yurda geliyorum. O yokuşu çıkana kadar zaten yoruluyorum. Nefes

³ Selçuk Üniversitesi’nin kampüs alanında yer alan sosyal yaşam merkezinin ikinci katındaki restoranın ismidir. İkinci kata sadece merdiven ile ulaşılmaktadır. Binada asansör bulunmamaktadır.

nefese kalıyorum. Başka da yolu farklı yöne çekmişler, yolu uzatmışlar”) ve kaldırımların (K10: *“Evimde de her gün gelip gittiğim için biliyorum ama bir başka görme engelli olsa bu noktalarda zorlanır. Kaldırımlar büyük sorun teşkil ediyor. Kaldırımlarda bir sürü tabela, direk, çiçek, ağaç, bir sürü şey oluyor”)* kampüse ulaşımında engeller oluşturduğu ifade edilmektedir.

Engelli üniversite öğrencileri eğitim alacakları mekâna ulaşabildiklerinde bu sefer başka sorunlar ile karşı karşıya kalabilmektedir. Bu sorunlar arasında binanın aydınlatılmasının iyi olmaması (K2: *“merdivenler biraz karanlıkta kalıyor, zorlanıyorum”*); bina içindeki asansörlerin yeterli olmaması (K3: *“Okulda bazı yerlerde asansör olmuyor bu konuda sorun yaşıyorum. Bazı fakültelerde tek yönlü asansör var. Keşke iki yönlü olsaydı bizim için daha iyi olurdu”*); rampaların eğiminin mevzuatta belirtilen sınırların üstünde yapılması (K7: *“Rampanın mesela o kadar fakülte gezdim. Hiçbiri standartlara uygun yapılmamış. Mevzuata uygun değil”*); tuvalet ve lavaboların engelli üniversite öğrencilerini düşünerek yapılmaması (K11: *“Lavaboda duş almak için biraz sıkıntılıydı çünkü engelliler için uygun bir lavabo değildi. Aynası yukarda, klozette tutacaklar yoktu”* ve K7: *“Eksikler var. Tuvalet. Ama mesela Eğitim Fakültesinde engelli tuvaleti standartlara uygun yapılmış. Diğer türlü erişim sıkıntısı var zaten.”*); bez kullanan engelli üniversite öğrencileri için değiştirme odasının olmaması (K13: *“Her engelli tuvalete giremiyor, bez kullanabiliyor. Bez kullandıkları içinde sık sık değiştirmeye ihtiyacı olan insanlar olabiliyor. Bunun için engelli tuvaleti kadar bir üst değiştirme odası da olması gerekiyor diye düşünüyorum ama üst değiştirme odası bomboş bir oda olmamalı”*); binanın iç yapısının engelli üniversite öğrencileri düşünerek yapılmaması (K21: *“Ben Necmettin Erbakan Üniversitesi’ni çok sevmiyorum o açıdan da. Çok fazla kolon var, çok fazla çarpılacak şey var. Mesela koridor girişleri falan çok fazla belli değil”*) yer almaktadır.

Ulaşım

Engelli üniversite öğrencilerinin kampüse ulaşımını sağlayan toplu taşıma araçlarının yetersizliği sıklıkla vurgulanmaktadır. Ulaşım araçlarının sayısının yetersiz olması ya da kalabalık olacak saatler yeterli seferin konulmaması nedeniyle kalabalıklık yaşanmakta ve bu durum da engelli üniversite öğrencilerinin ulaşımını olumsuz etkilemektedir:

K2: “Tramvaya yakın yerde bulunuyorum sadece tramvayın aşırı dolu olması, kalabalık olması ya da saatlerin uymaması beni zorluyor.”

K3: “Ben eve giderken tramvaya biniyorum, durak çok kalabalık oluyor. Ben engelliyim ama yürüdüğüm için beni engelli olarak görmüyorlar ayakta kaldığım zaman benim için sıkıntı oluyor. Orada rica ediyorum önceden ben de binebilir miyim diye. Bunu kabul etmiyorlar tekerlekli sandalyede olmadığım için ama kalabalık olduğu zaman ben binemiyorum, yol uzun sürüyor, bu sıkıntı oluyor benim için.”

Toplum taşıma araçlarının kalabalık olması tekerlekli sandalye kullanan engelli üniversite öğrencilerinin otobüse binmesini zorlaştırmaktadır. Otobüslerdeki rampa sistemi ile kolayca otobüse binebilecek olan bedensel engelli öğrencilerin “otobüse binme” eylemi ortaya çıkan bu somut sistemi aşarak “anlayışsızlık” ile birleşebilmektedir:

K11: Zaten şoför kapıyı açıyor, sakata bir yardım edin diye bağıyordu. Rampayı biriniz açın diye birinde de ‘refakatçin yoksa seni alamam’ deyip beni almadan giden otobüsle karşılaşmıştım ilk zamanlar. Toplu taşımada şoförlerle bunu çok yaşıyordum ve zaten toplu taşımada özellikle otobüslerde akşama kalıp çok yoğun vakte kaldığınızda rampanın açılması için en az bir 10 kişinin geriye çekilmesi ya da ortayı açması gerekiyor. Ondan sonra benim otobüse binmem, benim alacağım yerin açılması ve o rampanın kapanması için o yerin hala açık olması gerekiyordu. Bunlar hep zorluk yaşıyordum. Tabii hala çözebilmiş değilim.

“Anlayışsızlık”, toplum taşıma aracına bir şekilde binebilen engelli üniversite öğrencilerini otobüs içinde de takip edebilmektedir:

K15: “Mesela otobüste kimse yer vermiyor. Bir fren yapılma durumunda düşme tehlikem olabiliyor. Dünyada engelli olmak çok zor gerçekten.”

K1: “Zamanında bazı şoförler gelmiyor gelseler de az azarlıyorlar böyle gelseydiniz falan diye çoğu zaman otobüsü insanların üzerine sürdüğü ve insanları kapılara sıkıştırdığı bile oluyor.”

K18: “Okula iki otobüsle geliyorum. %40 engelim olduğu için aksıyorum. İnsanlar fark ediyor ve oralı olmuyor. Yer de verilmiyor. Ayakta gelmek zorunda kalıyorum. Ben de engelli olduğumu söylediğimde tamam diyorlar. Diğer oturan gençlere de kalk diyemiyorsun. Bunu her gün tekrarlayınca benim psikolojimi olumsuz etkiliyor.”

K20: “Ben şimdi minder kullanıyorum rahatsızlığımdan dolayı... Minder kullandığım zaman çevredekilerin bakışları- artık beni etkilemiyor ama- ilk zamanlar etkiliyordu yani. Sürekli çantadan çıkar, koy, herkes size odaklanıyor.”

Necmettin Erbakan Üniversitesi’ndeki engelli üniversite öğrencileri Konya gibi düz bir şehirde kampüs alanının ulaşımı zor tepelik bir alana yapılmış olmasını eleştirmektedir. Hali hazırda toplu taşıma araçlarının yetersizliği söz konusu iken kampüs alanına toplu taşıma aracının ulaşamaması sorunu da eklenmektedir:

K1: "Oraya ulaşmak çok sıkıntı oluyor. Orada kışın otobüsler çıkmadığı zaman biz kendimiz yürümek zorunda kalıyoruz. Çok aşırı hem uzaklığından dolayı hem de ulaşımında sıkıntı yaşadığımız için bayağı sorun oluyor yani yazın güzel oluyor ama kışın çok zorlanıyoruz ister istemez, uzak alanlarda yürümek zorunda kalıyoruz, çoğu zaman otobüsler bozulmuş oluyor çıkamıyor ve baya bir yokuş olduğu için engelli arkadaşlarımız kolay kolay oraya gidemiyor. Özellikle tekerlekli sandalye kullananlar onlar mesela çok zorlanıyorlar."

Tramvay ve metrolarda yaygın olarak kullanılan gelecek ve bulunulan durakları sesli olarak ifade etme sisteminin yaygınlaştırılmasının gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu sistemin sadece tramvaylarda kullanılıyor olmasını özellikle görme engellileri tek bir ulaşım aracına bağımlı kılmaktadır. Bu da tramvayı alternatifsiz bir toplu taşıma aracı yapmaktadır:

K14: "Konya'da bazı otobüs durakları numaraları söylerken bazı duraklar söylemiyor. Bu nedenle zorlanıyoruz. Tramvay söylediği için ona binmek zorunda kalıyoruz. Her otobüs durağında bu sistem olsa daha iyi olur."

Çevre/Toplum

Engelli üniversite öğrencileri yukarıdaki temalarda ifade edilen tüm engellerle karşılaştıktan sonra toplumun olumsuz bakış açısı ile de mücadele etmek durumunda kalmaktadırlar. Toplumun olumsuz bakış açısının diğer tüm engellerden daha zorlayıcı olduğu ifade edilmektedir:

K23: "İnsanlar ikiye ayrılıyor ya böyle engelli bireyleri vicdani bir sorumluluk olarak görüyorlar ya da hiç anlayışlı olmuyorlar. İkisi de büyük bir sıkıntı. Hani bu vicdani bir sorumluluk gibi görenler böyle tekerlekli sandalye ile giderken akülü sandalyenin önüne geçip bakıyorlar mesela uzun süre. Diğer bölüm ise zaten hiçbir şekilde yol vermiyorlar AVM'de olsun, başka yerlerde olsun insanların bakış açısı fiziki şartlardan gerçekten çok daha büyük bir sıkıntı."

Engelli öğrenciler toplum tarafından bir kıyaslama nesnesi olarak görülebilmektedir. Bu gibi durumlar engelli üniversite öğrencilerinin motivasyonunu olumsuz etkileyebilmektedir:

K1: "Dışarıda insanlar genelde engelli birini görünce acıyarak bakıyorlar. İnsanlar bizi gördüğü zaman yanındaki çocuklarına dönerek "bak bunlara iyi bak eğer sana bir şey olursa sen de bunlar gibi olursun" diyor."

K6: "Ben mesela bana acıyarak bakan birinin yardımını almıyorum. Ben hep şunu söylüyorum 'Ben acınacak halde değilim. Aslında onlar acınacak halde.'"

Toplumdaki bireylerin talep edilmemesine rağmen engellilere yardım etme istekliliği engelli öğrenciler tarafından eleştirilmektedir. Bireylerin engelli öğrencilerin durumunu derinlemesine düşünmeden hareket ettikleri, bu durumun da aslında engelli öğrencileri her daim yardıma muhtaç bireyler konumuna itmektir. K22'nin ifade ettiği gibi temelinde farkındalığın ve duygudaşlık duygusunun olmadığı bir yaklaşım sergilenmektedir:

K10: "Biz toplum olarak çok yardımsever bir toplumuz. İnsanlar yardım etmek istiyor ama nasıl yaklaşacağını bilmiyorlar. Bana sormadan bana dokunmalarını istemem. Kimse istemez bunu. Ben engelliyim diye bana böyle bir hakların olduğunu düşünebiliyorlar. Hemen koluma girebiliyorlar. Birincisi yaklaşım sıkıntılı. Sorgulamaları lazım. İnsanlar bana hayatım hakkında çok rahat soru sorabiliyorlar bunu başkalarına bu kadar rahat yapamadıklarını fark ettim. Mesela ben tramvaya bindim. İşte kampüsten bindim. Atıyorum otogarda ineciğim. Yani hemen işte nerede ineceksin diye soruyorlar. Ya başkasına niye sormuyorsun da bana soruyorsun? "İşletme sahipleri ayrı bir ilgi gösteriyor sağ olsunlar. Ve bana hemen yemeğe indirim yapma ya da hiç para almama istiyorlar. Yani para almak istemiyorlar benden. Güya iyilik yapmak istiyorlar ama ben bundan rahatsız oluyorum. Çünkü bu durum beni yoksul gördüklerini düşünmeme sebep oluyor. Yani ben yoksul değilim. Ben oraya geldiysem demek ki orayı karşılayacak bir param var ve sen sürekli, sürekli bana senden almayayım dememelisin. Ben bu noktada kırılıyorum."

Toplumun engelli bireye ilişkin farkındalığının olmaması ile ilişkili bir başka konu da engelli bireyin hangi engel türüne sahip olduğu ile ilgili bilgi sahibi olmadan tüm engel türlerine sahip gibi davranmasıdır. Halbuki birçok engelli birey anlayabiliyor, konuşabiliyor, duyabiliyor ya da yürüyebilmektedir. Yapabilirlerinden ziyade yapamadıklarını düşünerek hareket edilmesi toplumun anlayışsızlığı olarak değerlendirilmektedir:

K11: "Kardeşimle ya da bir arkadaşımın alışveriş merkezine girdiğimde bana sorulacak soruyu, benimle alakalı soruyu yanındakine soruyor. Sanki ben konuşamıyor ya da kör mü anlamıyor gibi bir mevzuyla. O anda zaten yanımdaki cevap vermeden ben cevap veriyorum ki anlasın diye belki biraz anlar diye."

K21: "Bir engelli bireyin, normal gören bireyden de çok da farklı olmadığını anlaşılması gerekiyor bence. Mesela sen görme engellisin kenarda otur ya da sen şurada otur ya da sen bir dur gibi diğer insanlardan ayırt edilmeye durumlarının bence aşılması gerekiyor."

TARTIŞMA

Bu araştırmanın amacı üniversite okuyan engelli öğrencilerin deneyimlerinin keşfedilmesine ve üniversite ortamında eğitim, öğretim elemanları, sosyal ilişkiler, fiziki yapı, ulaşım, çevre/toplum gibi alanlarda karşı karşıya kaldığı sorunlara odaklanmaktır. Araştırmaya göre engelli öğrencilerin eğitim alanı içerisinde eğitimde fırsat eşitsizliği, görsel derslerdeki materyallerle ilgili eksiklikler, sınav kâğıtlarının engelli öğrenciye göre tasarlanmaması, ders materyaline erişim, ders materyaline erişimdeki güçlükler sebebi ile okunan bölümün değiştirilmesi, pandemi süreci ile birlikte hayatımıza dâhil olan çevrimiçi sisteme erişim gibi alanlarda problemler yaşadıkları, bunun yanında öğretim elemanlarının engelli üniversitesi öğrencisi olmanın içeriğini anlamakta zorlandıkları durumda engelli üniversite öğrencilerinin eğitim yaşamlarının daha zorlu hale geldiği ve eğitim hayatlarının sekteye uğradığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bireylerde olduğu gibi engelli bireylerin de eğitimin içinde yer almaları oldukça önemlidir. Okul, eğitimin yanı sıra öğrencilerin sosyalleştikleri, kendilerini geliştirdikleri ve bunları yapabilmek için de iletişim becerilerine katkıda bulunan bir yer olarak tanımlanmaktadır (Arslan ve Özdelikara, 2017). Piştav Akmeşe'ye (2018) göre hayat boyu öğrenme döngüsü her bireyin eğitime katılımını ve öğretim sürecinde desteklenmesini amaçlamaktadır. Bireylerin kendilerini yeterli hissetme, girişimci ve liderlik düzeylerinin geliştirilmesi için hayat boyu eğitim uygulamaları önemlidir. Bu bakımdan yaşama hakkı kadar temel bir hak olarak görülen eğitim hakkı, eğitim programı, personel ve öğrenme çevresine ait özelliklere göre farklılaşmaktadır. Engelli bireylerin her haklarında olduğu gibi eğitim hakları da çeşitli yasal düzenlemelerle koruma altına alınmaya çalışılmıştır. Ne kadar koruma altına alınmaya çalışılsa da ülkemizde engelli bireylerin aldıkları eğitim ile engelli olmayan bireylerin aldıkları eğitim arasında bir fırsat eşitsizliği olduğu bir gerçektir. Üniversitede eğitimine devam eden engelli öğrenciler üniversitelerdeki yeterli gelmeyen eğitim olanakları ve uygun olmayan ders materyalleri sebebi ile çeşitli problemlere maruz kalmaktadırlar. (Bahadır vd., 2016). Engelli bireylerin önem arz eden problemlerinde bir tanesi de bu bireylerin toplumdaki diğer bireylerde olduğu gibi istedikleri her sahada ve müessesede eğitim-öğretim imkanına sahip olamamalarıdır. Eğitim kurumlarının denetlenmesi, yasalar ile düzenlenmesi ile birlikte de engelli bireyler kapsamlı bir eğitim imkanına kavuşmuş olacaktır. Eğitimin her aşamasında olduğu gibi üniversitelerde de engelli bireylerin fırsat eşitliğine erişilebilirliğinin sağlanması adına çeşitli (binaların, yapıların, derse ait materyallerin uygunluğu vb.) uygulamalarda bulunulması gerekmektedir (Kutlutürk vd., 2017).

Bireylerin yaşamları içerisinde var olmalarında, kendini gerçekleştirmelerinde sosyal ilişkilerin rolü şüphesiz yadsınamaz. Her birey kurmuş olduğu sosyal ilişkiyi çeşitli şekillerde zenginleştirip ileriye taşıyabilir. Yapılan araştırmada engelli öğrencilerin arkadaşlık ilişkilerinin güçlü olmasının öğrenci üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu, öğrenciyi sosyal aktivitelere teşvik ettiği ve sosyal aktivitelere katılımını kolaylaştırdığı saptanmıştır. Engelli üniversite öğrencilerinin sosyal ilişkilerini, kurmuş oldukları arkadaşlık ilişkileri ve katıldığı sosyal etkinlikler ile zenginleştirmeye çalıştığı ancak öğrencilerin arkadaşlık ilişkilerini bir noktadan başka bir noktaya taşımakta güçlük çektiği, arkadaşlık ilişkilerini ileri bir noktaya taşımak için öğrencilerin genellikle kendi gibi engelli bir öğrenci ile arkadaşlık ilişkisi kurduğu, sosyal etkinlik planlamalarında engelli üniversite öğrencilerinin etkinliğe katılım şartlarının düşünülmediği ve etkinlik gerçekleştirilen ortamların fiziki yapısının engelli öğrenciye uygun olmadığı, bu sebeple engelli öğrencilerin sosyal aktiviteye katılımında zorlandığı sonucu elde edilmiştir. Engelli bireylerin toplumdaki diğer tüm bireyler gibi sosyal yaşamda var olabilmesi ve engelsiz bir yaşam sürdürebilmeleri erişilebilir çevre standartlarının sağlanması ile mümkündür. Erişilebilir çevre koşullarının sağlanması ise kapsamlı bir planlama ve tasarım işlemleri ile mümkündür. Fakat bu koşullar sağlanmadığı için karşılaştığı sorunları aşamayan ve bunun sonucu olarak sosyal yaşamda yer alamayan birçok engelli birey bulunmaktadır (Bekiroğlu, 2002).

Engelli bireylerin yetersiz alan nedeni ile boş zamanlarını değerlendirip gerçekleştirecekleri sanatsal, sosyal, kültürel, sportif faaliyetlerden yoksun kalarak boş zamanlarını verimli geçirememeleri engelli bireylerin sosyal aktiviteler alanında yaşadıkları sorunlardandır (Şahin ve Şahin Fırat, 2009). Gezip görülecek yerlerin fazla olmaması, vakit geçirecek faaliyetlerde bulunulacak etkinliklerin olmaması, şehrin küçük bir yer olmasından dolayı bu imkânlarla erişememeleri de yine engelli bireylerin yaşadıkları sosyalleşme sorunlarına örnek olarak gösterilebilir (Kiraz, 2015). Kaya'ya (2018) göre ise engelli üniversite öğrencilerinin ruhsal sorunlarının doğrudan engellerinin doğasını oluşturabileceği gibi arkadaş grubuna dâhil olamama, yakın arkadaşlık ilişkilerinin bulunmaması, kendisini farklı ve yalnız hissetme, dışlanma gibi sorunlar yaşayabilmekte ve bu sorunlar da farklı ruhsal sorunları beraberinde getirebilmektedir.

Engelli bireylerin topluma kazandırılacağı noktalardan en önemlisi de eğitimidir. Eğitim basamaklarının mihenk taşlarından biri de şüphesiz ki üniversitelerdir. Engelli

öğrencilerin kendilerini gerçekleştireceği eğitim alanlarının engelli bireyleri de düşünerek tasarlanması gerekmektedir. Gerek üniversitelere ulaşım gerekse üniversitelerin iş ve dış fiziki yapılarının engelli öğrencilerin eğitim hayatlarını sekteye uğratmayacak biçimde oluşturulması önem arz etmektedir. Bu çalışmada engelli üniversite öğrencilerinin fiziki yapı alanındaki eksiklikler neticesinde okullara ulaşmakta güçlüklerle karşı karşıya kaldığı, sarı ve siyah çizgilerin tamamlanmamış olması sebebiyle ulaşımındaki güçlük derecesinin arttığı, barınılan yer ile üniversite arasındaki yollar ve kaldırımlardaki yokuş, ağaç, tabela vs. unsurların öğrencilerin kampüse ulaşımını zorlaştırdığı görülürken bina aydınlatmalarının eksikliği, rampa eğimlerinin mevzuattaki sınırlara göre yapılmaması, tuvalet ve lavaboların engelli bireylerin ihtiyaçlarını karşılayamayacak ölçekte olması, asansör yetersizliği, bez kullanan engelli öğrenciler için bez değişim odalarının bulunmaması, bina iç dizaynlarının eksikliği (kolon, oturma alanları vb.) gibi unsurların da engelli öğrencilerin eğitime erişimlerini engellediği bulgusuna ulaşılmıştır. Ülkemizde bina içlerinde yaşanan ulaşım problemlerinin engellilerin gündelik yaşamlarını sekteye uğrattığı, sağlıklı bireylerin olanaklara bağımsız erişim hakkı olduğu gibi engelli bireylerin de benzer haklarının bulunduğu (Enginöz, 2015), engelli üniversite öğrencilerinin buldukları yaşam alanlarında mimari yapıdan dolayı çektikleri güçlükler ve yaşadıkları olumsuzlukların bulunduğu görülmüştür. Sarı'ya (2005) göre bu olumsuzluklar; merdivenlerde rampanın olmaması, var olan rampaların ise çok dik olması ve bu sebeple iniş çıkışların engelli bireyler için mümkün olmaması, sınıf içerisinde engelli öğrencilere yönelik bir düzenleme olmamasıdır. Aynı zamanda binanın içinde ve bahçede sarı ve siyah çizgilerin olmaması, asansörün olmaması, kaldırımlarda çiçek ve tabelalar olması, tuvaletlerin uygun olmaması da olumsuzluklar arasındadır. Bu nedenle de engelli öğrencilerin derse adapte olmalarının zorlaştığı ifade edilmektedir (Gencer, 2019).

Eğitimin sürdürülebilirliğinin sağlanması, engelli bireylerin topluma entegre edilebilmesi ve bağımsız bireyler olarak yaşamlarını idame ettirebilmeleri için eğitim alanları içerisindeki (öğretim elemanları, fiziki yapı vb.) faktörler kadar dış çevrede karşı karşıya gelmiş oldukları faktörlerde ehemmiyet taşımaktadır. Engelli üniversite öğrencileri bir yandan eğitim alanları içerisinde birtakım engellerle karşılaşarak bunlara yönelik çözüm stratejileri geliştirirken bir yandan da dış çevrede karşılaşmış oldukları

ulaşım, çevre ve toplumun bakış açısı gibi alanlarda karşılaştıkları engellere karşı çözüm stratejileri geliştirmeye çalışmaktadırlar.

Engelli öğrencilerin kampüse ulaşımını sağlayan toplu taşıma araçlarının yetersizliği, kalabalık olacak saatlerde yeterli seferin konulmaması, toplu taşıma araçlarının kalabalık olması nedeniyle tekerlekli sandalye kullanan engelli üniversite öğrencilerinin otobüse binmesinin zorlaşması (otobüslerde yer alan rampaların otobüsün kalabalık olması sebebiyle açılıp kapanmasının güçleşmesi), Necmettin Erbakan Üniversitesi kampüsünün dağlık bir arazide olması sebebiyle ulaşım seferlerinin kısıtlı olması ve özellikle kış mevsiminde otobüs seferlerinin aksaması, toplu taşıma araçları içerisinde engelli öğrencilere öncelik tanınmaması, özellikle otobüslerde sesli ulaşım sisteminin hâkim olmaması gibi unsurların engelli öğrencilerin ulaşım konusundaki alternatiflerini kısıtladığı görülmüştür.

Toplumdaki bireylerin sürekli bakış, müdahaleci soru sorma, talep edilmeyen yardım ve alenen aşağılama gibi eylemlerle engellilerin sosyal haklarını kısıtladıkları ortaya konmuştur (Weinberg, 1983). Benzer olarak toplumdaki bireylerin gerek toplu taşıma alanlarında gerekse farklı alanlarda engelli öğrencileri olumsuz bir bakış açısı ile ele almalarının, iletişim esnasında engelli bireyler ile değil de yanlarında bulunan sağlıklı bireyler ile bağlantı kurmalarının ve engelli bireylerin istekleri dâhilinde olmadan onlara yardım etme çabalarının engelli bireyleri bir noktada muhtaçlık algısının oluşturulduğu bir döngüye ittiği görülmüş olup bu döngü içerisinde itilmeye çalışılan engelli bireylerin ise motivasyonsuzluk ile karşı karşıya kaldığı sonucu elde edilmiştir. Halbuki ülkelerin başlıca amacının, tüm bireylere yönelik uygun ve güvenilir bir çevre kullanımını sağlayacak uygulamaları gerçekleştirmeleri olduğu belirtilmektedir (Yılmaz, 2012). İnsanların engellilere yönelik anlayışlı bir şekilde davranmalarını (Tekin, 2019), ulaşım araçlarında engelli öğrencilere öncelik verilmesi konusunda yerel halkın duysuz olması (Sarı, 2005) gibi hususlar çevrenin anlayışsızlığı üzerinden okunabilir. Sağlıklı bireyler için kolay olan otobüse binip inme bir bedensel engelli için zor bir durum olabilir. Bu nedenle yaşadığımız tüm coğrafyada sosyal model kapsamında engelsiz erişimin sağlanması gerektiği ifade edilmektedir (Erkal ve Şahin, 2012). Toplumdaki insanların engelli bireylere karşı davranışlarında (nasıl davranılacağı, nasıl iletişim kurulacağı vb.) yetersiz oldukları söylenebilir (Tekin, 2019). Bu noktada toplum tarafından engelli bireylerin bir şeyler başaramayacağı düşüncesi ile engel ve engelli

birey hakkında toplumun bilgilendirilmesinin önemi vurgulanmaktadır (Piştav-Akmeşe, 2018).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Engelli üniversite öğrencilerinin eğitim yaşantısındaki deneyimleri ortaya çıkarabilmek, öğrencilerinin bu deneyimleri aracılığı ile ortaya koydukları sorunlar için uygun çözüm adımlarının izlenmesine katkı sunabilmek amacıyla gerçekleştirdiğimiz araştırma verilerinin sonucuna göre; engelli öğrenciler günlük hayatın akışı içerisinde diğer bireylerle paylaşılan ortak yaşam alanları olan eğitim, sosyal ilişkiler, fiziki yapı, ulaşım, çevre/toplum gibi alanlar içerisinde çeşitli zorluklar yaşamaktadırlar. Bu zorlukların, engelli öğrencilerin sosyal hayat içerisinde etkin rol almalarını ve entegre olmalarını engellediği tespit edilmiş olup eğitim alanındaki mevcut anayasal düzenlemelerin, hukuki çerçevelerin etkin bir şekilde uygulanamamasının ve engelli bireylerin hayatlarının neredeyse her alanında karşılaşmış oldukları fırsat eşitsizliklerinin de öğrencilerin eğitim sistemi içerisindeki uyumunu sekteye uğrattığı sonucuna ulaşılmıştır. Toplumun refah seviyesinin artırılması, bir sosyal yaşam alanı olan üniversitelerde engelli öğrencilerin kendilerini gerçekleştirmeleri, bağımsız bir birey haline gelebilmeleri, üretken kişiler haline dönüşebilmeleri için geleceğe dönük, güven arz edecek ve uzun vadeli planlamalara ve uygulamalara ihtiyaç duyulduğu saptanmıştır. Araştırmanın sonucundan yola çıkılarak engelli öğrencilerin eğitim hayatına daha aktif bir katılım sağlaması ve daha fazla verim alabilmesi için aşağıdaki önerilerde bulunmak mümkündür:

- Engelli öğrenciler için boş zaman değerlendirme faaliyetleri oluşturulmalıdır.
- Engelli üniversite öğrencileri ile okulda yer alan diğer öğrenciler ve öğretim görevlilerini kaynaştıracak, aralarındaki empati duygusunu güçlendirecek etkinlikler düzenlenmelidir.
- Üniversitelerde her tür engele yönelik çalışan tercümanlar, ücretli veya gönüllü asistanlar yaygınlaştırılmalıdır.
- Üniversitelerde engelli öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde mimari yapı (engelli bireylerin kullanımlarına uygun tuvalet, asansör, merdiven vb.) oluşturulmalıdır.

- Engelli bireylerin kullandıkları toplu taşıma araçlarında (otobüs, tramvay vb.), duraklarda ve trafik lambalarında sesli uyarı sistemi kullanılmalıdır. Asansörlerde de kabartma sayıları ve sesli uyarı sistemleri aktifleştirilmelidir.
- Engellilere yönelik farkındalığın artması ve empati yeteneğinin toplumun her kesimine işlenebilmesi için ücretsiz, ulaşılabilir seminerler, konferanslar, afişler, panolar vs. çalışmalar düzenlenmelidir.
- Engelli öğrencilerin yer aldıkları alanlar ışıklandırılmalı, yolların, kaldırımların, merdivenlerin, engelli öğrencilere sorun teşkil etmeyecek şekilde düzenlenmeli ve bu alanlarda ulaşımın kolaylığı adına sarı bantlar bulundurulmalıdır.
- Sokaklarda yer alan yüksek eğimlere alternatif olarak engelli bireylerin ulaşımını kolaylaştıracak alanlar inşa edilmelidir.
- Üniversitelerde bulunan öğretim elemanlarının isimlikleri, dersliklerin numaraları vs. gibi yazılı kısımların olduğu tabelalar görme engelliler için daha büyük ebatlarda yapılmalı, engelli bireylerin erişebileceği hizalarda bulunmalı ve kabartma belirteçleri kullanılmalıdır.
- Üniversitelerde yer alan dersliklerin ön kısmında bulunan sıralar engelli öğrenciler için ayrılmalı ve engelli bireylerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek standartta olmalıdır.
- Engelli üniversite öğrencilerinin ders materyallerine ulaşımı kolaylaştırılmalıdır.
- Engelli öğrencilere psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetiyle iletişime geçme konusunda bilgilendirme ve teşvik çalışmaları yapılmalıdır.
-

EXTENDED ABSTRACT

Introduction: The aim of this research is to explore the experiences of university students with disabilities. Through in-depth interviews, the study sought the participants' knowledge, manners, experiences, basic perceptions, and approaches to university life. The sub-objectives created in line with this general purpose are as follows: What are the experiences of university students with disabilities about continuing their education? How are the social relations of university students with disabilities shaped in university education life? How do university students with disabilities convey their experiences about the physical structure? How do university students with disabilities evaluate the perspective of the society?

Method: This study was conducted with a phenomenological approach as it focused on the experience of being a disabled student at university. The research was conducted in universities in Konya province. The study was completed with 23 students

who agreed to participate in the study among the disabled students who continue their education at Selçuk University, Necmettin Erbakan University and Karatay University in Konya province. Data were collected using a semi-structured interview form. In the process of creating the questions in the interview form, various sources in the literature were utilized. The 12-question form was submitted to the opinion of three academicians working in the field of disability, and pilot interviews were conducted with two disabled university students through the form organized by considering the suggestions of the academicians. The form was finalized with the suggestions of disabled university students. The data obtained as a result of this research were analyzed by descriptive analysis method. The audio recordings received in accordance with the consent were read separately by the researchers after the transcription process. Each researcher reached various themes by categorizing the data obtained in the research through the codes created. The themes reached by each researcher were shared with three different people working as unit coordinator, social worker, and civil servant in Selçuk University Disabled Students Unit.

Findings: The themes obtained as a result of the analysis are as follows: (1) Education, (2) Instructors, (3) Social Relations, (4) Physical Structure (5) Transportation and (6) Environment/Society. Participants mentioned various barriers under the education theme. These include access to course material, forgetting to design the exam paper specially for the disabled student, the exam paper not coming in large font, access to the online system, and deficiencies related to materials in visual courses. The perspective of the lecturers on the phenomenon of disability and the disabled student can directly shape the educational life of the disabled university student. Considering the key role of the instructor in the student's educational life, it can empower or disempower the disabled university student. Facilitating features of instructors can directly affect the educational life of disabled university students. It can be said that the social relations of disabled university students can be enriched by the friendships they make and the activities they participate in. In addition, it can be stated that universities are places that exist with the social relations of individuals. However, disabled university students may have problems in carrying their friendships to a higher level. One of the most important tests of the disabled university student after winning the university is trying to reach the place where they will continue their education. The inadequacy of public transportation vehicles that enable disabled university students to reach the campus is frequently emphasized. Due to the insufficient number of transportation vehicles or the lack of sufficient departures at peak hours, crowding is experienced, and this situation negatively affects the transportation of disabled

university students. After encountering all the obstacles mentioned in the themes above, disabled university students also must struggle with the negative perspective of the society. It is stated that the negative perspective of the society is more challenging than all other obstacles.

Conclusion and Recommendations: In line with the findings, various recommendations are presented. Leisure time activities should be organized for disabled students. Activities should be organized to integrate disabled university students with other students and lecturers in the school and to strengthen the sense of empathy between them. Interpreters paid or volunteer assistants working for all types of disabilities should be made widespread in universities. Architectural structures (toilets, elevators, stairs, etc. suitable for the use of disabled individuals) should be created in universities to meet the needs of disabled students. Audible warning systems should be used in public transportation vehicles (buses, trams, etc.), bus stops and traffic lights used by disabled people. Braille numbers and audible warning systems should also be activated in elevators. Free, accessible seminars, conferences, posters, billboards, etc. should be organized to increase awareness of people with disabilities and to instill empathy in all segments of society. The areas where students with disabilities are located should be illuminated, roads, sidewalks and stairs should be arranged in a way that does not pose a problem for students with disabilities, and yellow bands should be provided for ease of access in these areas. As an alternative to the high slopes on the streets, areas should be built to facilitate the transportation of disabled individuals. Signboards with written parts such as the names of the lecturers in universities, the numbers of the classrooms, etc. should be made in larger sizes for visually impaired people, should be located at levels accessible to disabled individuals and embossing markers should be used. The desks in the front of the classrooms in universities should be reserved for disabled students and should be of a standard that can meet the needs of disabled individuals. Access to course materials should be facilitated for university students with disabilities. Disabled students should be informed and encouraged to contact psychological counseling and guidance services.

KAYNAKÇA

Alaee, N., Shahboulaghi, F. M., Khankeh, H., & Kermanshahi, S. M. K. (2015). Psychosocial challenges for parents of children with cerebral palsy: A qualitative study. *Journal of Child and Family Studies*, 24(7), 2147-2154.

- Arslan, B., & Özdelikara, A. (2017). Engellilik durumunun belirlenmesi ve engelli hizmetlerine yönelik beklentiler. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, (62), 98-110.
- Arslan, Y., Gülnar, U., Şahbudak, M., & Şahin, H. M. (2014). Görme engellilerin toplumsal hayatta yaşadıkları zorluklar: Batman merkez örneği. *Yaşam Bilimleri Dergisi*, 4(2), 1-14.
- Atak, M., & Kacur, M. (2011). Üniversite öğrencilerinin sorun alanları ve sorunlarla başetme yolları: Erciyes üniversitesi örneği. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(31), 273-297.
- Aydın, A. (2012). Görme engelli üniversite öğrencilerinin bilgi erişim sorunları üzerine yapılmış bir araştırma. *Information World/Bilgi Dünyası*, 13(1), 93-116.
- Bahadır, Ş., Dinçer, E., Öner, E., Özkaya, A., & Öztekin, Ö. (2016). Üniversitede engelli öğrenci olmak. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 16(1), 27-55.
- Başer, D., Kalaycı Kırılıoğlu, H. İ., Karakuş, Ö., & Kırılıoğlu, M. (2017). Üniversitelerde engelli öğrencilerin eğitim alanında karşılaştıkları sorunlar: Selçuk Üniversitesi örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 14(3), 2577-2589.
- Bekiroğlu, M. (2002). Peyzaj düzenlemelerinde özürülülerin kullanımları ile ilgili sorunların saptanması. *Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.*
- Bundesarbeitsgemeinschaft für Rehabilitation. (1994). *Rehabilitation Behinderter: Schädigung – Diagnostik – Therapie – Nachsorge; Wegweiser für Ärzte und weitere Fachkräfte der Rehabilitation. 2., völlig neu bearb. Aufl., Köln: Deutscher Ärzte-Verlag.*
- Burcu, E. (2002). Üniversitede okuyan özürülü öğrencilerin sorunları: Hacettepe Beytepe kampüsü öğrencileri örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1), 83-103.
- Çay, M., & Sevinç, İ. (2017). Fiziksel engelli bireylerin üniversite eğitimi sırasında karşılaştıkları sorunlar: Akdeniz Üniversitesi örneği. *Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 13, 219-238.
- Çorlu, R., & Gülerce, H. (2021). Yükseköğretimdeki Suriyeli sığınmacı öğrenciler: Uyum ve çatışma alanları. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, 71-106.
- Çüm, B., & Köroğlu, C. Z. (2021). Sosyal hizmet uzmanlarının çalışma yaşamlarında karşılaştıkları sorunlar: Burdur ili örneği. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8(1), 165-182.
- Enginöz, E. B. (2015). Erişilebilir mimarlık. *TMMOB Mimarlar Odası Mimarlık Dergisi*, 381, 48-52.
- Erciyes, C., & İpek, M. (2021). İstanbul ilçe belediyelerinde sosyal hizmetler ve sosyal hizmet algısı. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 1-22.
- Erkal, S., & Şahin, H. (2012). Ortopedik ve görme engelli bireyler için konaklama tesislerinde yapılması gereken düzenlemeler. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar Dergisi*, 1, 13.

- Esentürk, O. K., & İlhan, E. L. (2014). Zihinsel engelli bireylerde sporun etkilerine yönelik farkındalık ölçeği geliştirme çalışması. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi* 9(1), 19-36.
- Eski, C., & Kazancı-Gül, M. (2021). Görme engelli öğrencilere geometri konularının öğretimine yönelik görüşler. *Journal of Sustainable Educational Studies*, 2(4), 1-17.
- Gencer, M. (2019). Engellilik durumu ve engellilere yönelik toplumsal algı: Kütahya örneği. *Yüksek Lisans Tezi*, 1-92.
- Kalaycı-Kırlioğlu, H. İ., & Kırlioğlu, M. (2021). Sosyal Hizmet Uzmanlarının Engelliliğe İlişkin Tutumları Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 771-786.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar ilkeler teknikler*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kaya, Ç. S. (2019). Üniversitede öğrenim gören engelli öğrencilerin karşılaştıkları sorunlar ve sorun çözme becerileri. *Yüksek Lisans Tezi*.
- Kiraz, Z. (2015). Üniversite öğrencilerinin sorunları: Tokat örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3(9), 521-534.
- Kutlutürk, L., Subaşıoğlu, F., & Zencir, M. B. (2017). Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinde engellilere yönelik hizmetler: Web sayfaları bağlamında bir inceleme. *DTCF Dergisi*, 57(1), 720-739.
- Mengi, A. (2019). Engelli öğrencilerin üniversite eğitimi sürecinde karşılaştığı güçlükler: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi örneği. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 147-170
- Piştav-Akmeşe, P. (2018). Yükseköğretim kurumlarına devam eden engelli öğrenciler ile engelli personelin sorunları ve yükseköğretim engelliler danışma ve koordinasyon yönetmeliği hakkındaki görüşlerin incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 64(64), 214-232.
- Sarı, H. (2005). Selçuk Üniversitesi'nde öğrenim gören bedensel engelli ve görme engelli öğrencilerin karşılaştıkları sorunlar ve çözümüne yönelik çağdaş öneriler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (13), 335-355.
- Şahin, İ., & Şahin Fırat, N. (2009). Üniversite öğrencilerinin sorunları. *Education Sciences*, 4(4), 1435-1449.
- Şişman, Y. (2014). Engelliler açısından eşitlik, ayrımcılık ve eğitim hakkı. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (32), 57-85.
- Tekin, H. H. (2019). Engelli üniversite öğrencilerinin eğitim yaşamındaki sorunları: Konya örneği. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 1531-1548.
- Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılacak nitel bir araştırma tekniği: Görüşme. *24(24)*, 543 - 559.
- Weinberg, N. (1983). Social equity and the physically disabled. *Social Work*, 28(5), 365-369.
- Yılmaz, M. G. (2012). Herkes için tasarım ve kamusal alan. *Güney Mimarlık*, 10, 60-65.

Zechella, A. N., & Raval, V. V. (2016). Parenting children with intellectual and developmental disabilities in Asian Indian families in the United States. *Journal of Child and Family Studies*, 25(4), 1295-1309.

Zehir-Topkaya, E. (2006). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Eğitim Kuram ve Uygulama*, 2(2), 113-118